

# รัชกาลที่ ๔

## พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: วาริ อัมไพวรรณ

ชื่อบทความ: รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มา: พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ธิราชและพระราชินีในราชวงศ์จักรี  
๕ รัชกาล. พิมพ์ครั้งที่ ๔ : กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ,  
๒๕๓๔. หน้า ๓๑ - ๕๓

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## รัชกาลที่ ๔

### พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงพระราชสมภพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๔๗ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระบรมราชินี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต โดยมีได้ทรงตรัสมอบราชสมบัติให้แก่นายพระองค์ไค และที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนขุนนางได้ทูลเกล้าถวายราชสมบัติให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสที่ประสูติจากพระสนม ทั้งนี้เพราะทรงเข้มแข็งในราชการซึ่งเหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองที่ยังไม่สงบเรียบร้อยในขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งผนวชตามพระราชประเพณีตั้งแต่สมเด็จพระราชบิดายังมิได้เสด็จสู่สวรรคาลัยเพียงไม่กี่วัน จึงทรงดำรงอยู่ในสมณเพศต่อไปตลอดรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ รวม ๒๖ พรรษา ทำให้พระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎทรงมีเวลาศึกษาวิชาการต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะได้ทรงมีโอกาสศึกษาภาษาต่างประเทศจากบาทหลวงและมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา จนทรงสามารถตรัสและทรงพระอักษรภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี เป็นเหตุให้ทรงทราบเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกได้กระจ่างชัด ทั้งยังทรงมีโอกาสเสด็จทอดกัจจาริก



### พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นิยมนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



**พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี**

ไปนมัสการปูชนียสถานตามหัวเมืองไกลต่าง ๆ ทำให้ได้ทอดพระเนตรเห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนตลอดจนสภาพบ้านเมือง ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์จึงทรงสามารถทำการเปลี่ยนแปลงประเพณีและการปกครองต่าง ๆ ได้โดยทันที

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคต ได้ครีเสเวนคืนราชสมบัติให้เจ้านายและบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพื่อสถาปนาพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ตามแต่ความคิดเห็นส่วนใหญ่ของที่ประชุมซึ่งที่ประชุมมีมติให้อัชเชษฐเจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์พงษ์อิศรภักดิ์ ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ ๔๖ พรรษาเศษและยังทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากพระบรมเชษฐาเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๔๕ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นรัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี

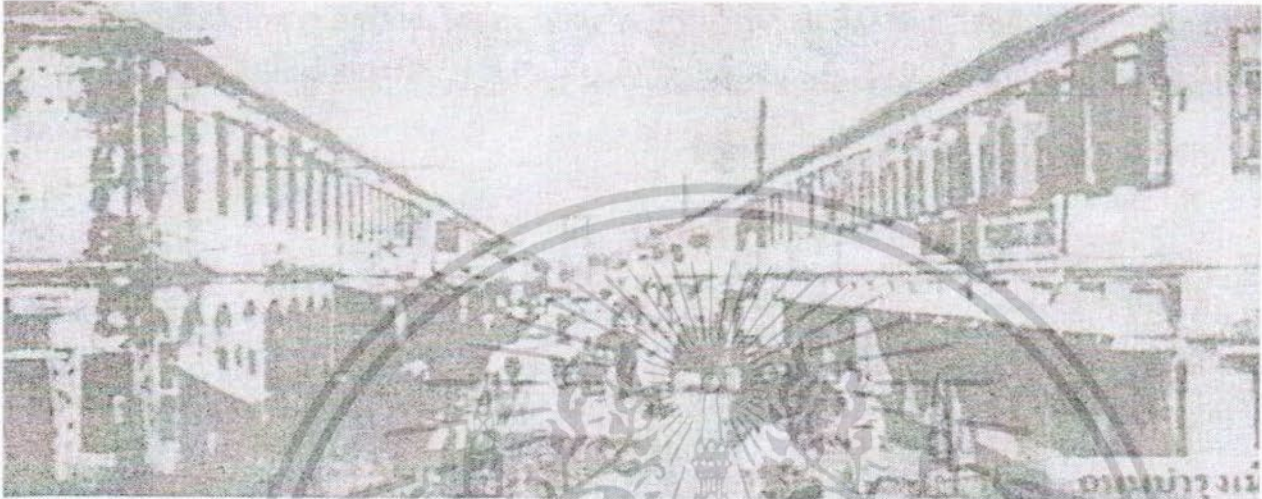


**พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์เมื่อวันพระราชพิธี**

**บรมราชาภิเษก** เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ในสิริราชสมบัติแล้ว ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าชายจุฑาภรณ์ พระราชโอรสในพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งขณะนั้นดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ขึ้นเป็นสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงมีฐานะเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดิน ทำให้เป็นที่กล่าวกันว่า ในรัชกาลที่ ๔ นี้มีพระมหากษัตริย์ถึง ๒ พระองค์



ถนนบำรุงเมือง ที่รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อให้รองรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในยุคนั้น

### พระราชกรณียกิจที่สำคัญ

การทำนุบำรุงบ้านเมือง ประเทศไทยในช่วงรัชกาลที่ ๔ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นผลมาจากการค้ากับต่างชาติทำให้กรุงรัตนโกสินทร์คับแคบไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้ทำการขยายตัวพระนครออกไปทางทิศตะวันออกด้วยการขุดคลองผดุงกรุงเกษม กับโปรดฯ ให้ขุดคลองภาษีเจริญและคลองดำเนินสะดวก เพื่อเป็นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับต่างจังหวัด

สำหรับการคมนาคมทางบกในเขตพระนคร ก็ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร และถนนพระราม ๔ ถนนสีลม ในเขตชานพระนคร

นอกจากนี้กิจการต่าง ๆ แบบตะวันตกก็ได้มีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น

- มีการรับชาวต่างชาติเข้ามารับราชการ โดยให้ทำหน้าที่เป็นล่าม เป็นผู้แปลตำราและเอกสาร เป็นครูฝึกทหารบกและโปลิศ เป็นนายช่างและนายเรือกลไฟ

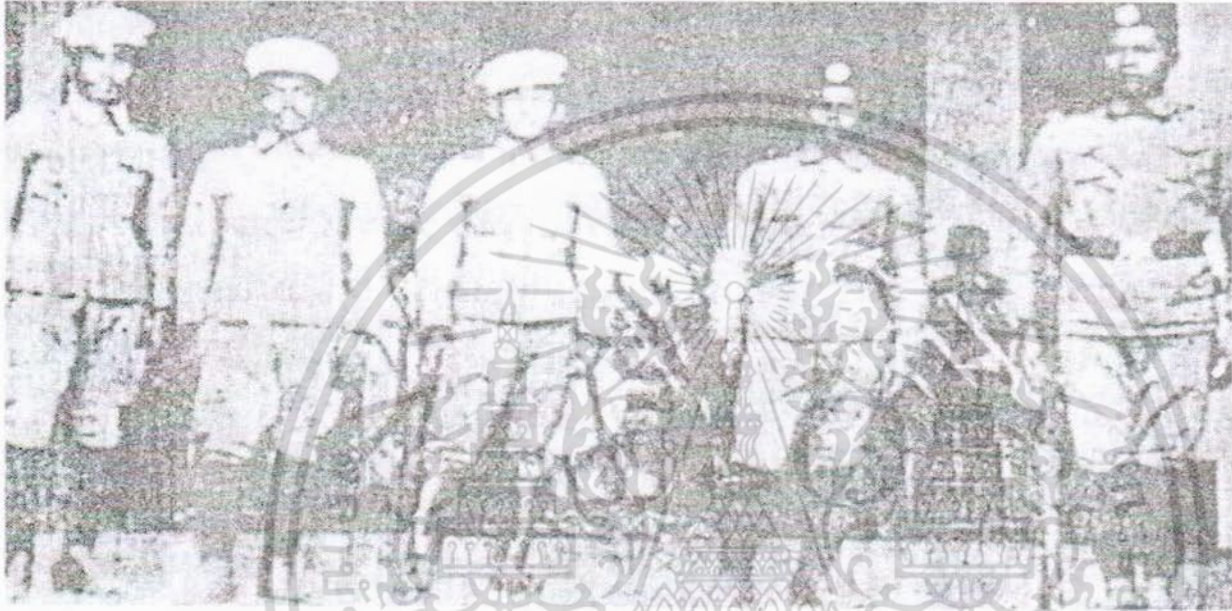
- มีการจัดตั้งโรงเรียนปณิธานมาใช้แทนเงินพดด้วง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนเวลาสำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษานั้น ไม่นอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

- มีการนำรถม้าเข้ามาวิ่งบนถนน และมีการสร้างอาคารสไตล์ฝรั่ง โรงเลื่อยจักร โรงสีไฟ และอื่น ๆ

**การปกครอง** ในรัชกาลที่ ๔ นี้ โปรดฯ ให้มีการจัดตั้งตำรวจนครบาลขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง กับจัดตั้งศาลสถิตยยุติธรรมขึ้นและยังโปรดฯ ให้แก้ไขกฎหมายให้ทันสมัยและเป็นสากลมากขึ้น โดยทรงบัญญัติกฎหมายต่าง ๆ ขึ้นเกือบ ๕๐๐ ฉบับ



พลตระเวน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า หัวแดงแข้งดำ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดฯ ให้จัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลรักษาความสงบภายในพระนคร



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ **พระตำหนักที่รัชกาลที่ ๔ ประทับขณะทรงผนวชที่วัดบวร** ทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

**การศาสนา** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชอยู่ในพระบวรพุทธศาสนา เป็นเวลานาน โดยทรงผนวชเป็นสามเณรตั้งแต่ในรัชสมัยของพระราชาบิดา และเมื่อพระชันษาครบ ก็ได้ทรงผนวชเป็นภิกษุตลอดมาจนเสด็จขึ้นครองราชย์ทำให้ทรงพบเห็นและเข้าใจในเรื่อง การศาสนาเป็นอย่างดี ดังนั้นพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการชำระพระศาสนาเป็นการใหญ่ หลังจากเสด็จอยู่ในราชสมบัติแล้ว โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดวางระเบียบบุคคลที่จะอุปสมบทเป็น พระภิกษุจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและปฏิบัติเฉพาะกิจของสงฆ์ไม่เกี่ยวข้องกับ การแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงพระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนา แม้ว่าเมื่อสมัยที่ทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่นั้น ได้ทรงเป็นต้นกำเนิดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายก็ตาม ทางด้านวัดวาอาราม ทรงโปรดฯ ให้สร้างวัดใหม่ ๆ ขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น วัดมกุฏกษัตริย์ วัดราชประดิษฐ์ วัดปทุมวนาราม เป็นต้น

อนึ่ง เมื่อครั้งที่ยังทรงอยู่ในเพศบรรพชิตและเสด็จจาริกแสวงบุญดุจดั่งไปตามที่ต่าง ๆ นั้น มีอยู่ครั้งหนึ่งเมื่อเสด็จไปถึงจังหวัดเพชรบุรีได้ทรงพบที่ราบกว้างขวางบนยอดเขาแห่งหนึ่งซึ่ง สามารถมองเห็นทิวทัศน์อันสวยงามได้โดยรอบเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก และเมื่อเสด็จ ครองราชย์แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นบนพื้นที่บริเวณดังกล่าวพระราชวังแห่งนี้มี พระที่นั่งหลายหลังด้วยกัน เช่น พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์ พระที่นั่งเวษยงค์วิเชียร พระที่นั่งราชธรรมสภา พระที่นั่งสันฐาคารสถาน พระที่นั่งพิमानเพชรมหาราช และพระที่นั่งจตุเวทประดิษฐ์พจน์ เป็นต้น ทั้งนี้เริ่มลงมือก่อสร้างในปีพุทธศักราช ๒๓๙๘ และ เสร็จสิ้นในปีพุทธศักราช ๒๔๐๓

เมื่อได้สร้างพระราชวังเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการสร้างพระพุทธรเจดีย์และพระธาตุจอมเพชรขึ้นบนยอดเขาแห่งนี้อีกด้วย และได้พระราชทานพระราชวังที่สร้างขึ้นนี้ว่า พระนครคีรี แต่ประชาชนชาวจังหวัดเพชรบุรีนิยม เรียกสั้น ๆ ว่า เขาวัง



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระเจดีย์ วัดบวรนิเวศวิหาร

การศึกษา ในรัชกาลนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้จ้าง  
ແມ່ມແອນนา เลียวโนเวนส์ ซึ่งเป็นหญิงหม้ายชาวอังกฤษที่อาศัยอยู่ในสิงคโปร์เข้ามาสอน  
ภาษาอังกฤษให้แก่โอรสในพระบรมมหาราชวัง ด้วยทรงตระหนักว่าต่างชาติเริ่มเข้ามามีบทบาท  
ในทางเศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศไทยมากขึ้น จำเป็นที่ต้องเข้าใจในภาษาเพื่อประโยชน์  
ในการสื่อสารติดต่อ (ແມ່ມແອນนาได้นำเอาเรื่องต่างๆ ที่พบเห็นในราชสำนักไปเขียนเป็น  
เรื่องราวตามความเข้าใจตนเอง โดยให้ชื่อว่า แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม และได้มีชาวอเมริกัน  
นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์ในเวลาต่อมา)



พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงฉายพระรูปหมู่ที่หว่ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ  
พ.ศ. ๒๔๑๑

ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุปสมบทอยู่นั้น ได้ทรงมีโอกาสศึกษา  
เล่าเรียน และค้นคว้าวิชาการต่างๆ มากมาย ซึ่งนอกจากจะทรงเชี่ยวชาญวิชาภาษาอังกฤษแล้ว  
ยังทรงรอบรู้ในวิชาโหราศาสตร์และดาราศาสตร์อีกด้วย จนทรงสามารถคำนวณวันเวลาที่  
เกิดสุริยุปราคาได้อย่างแม่นยำ โดยทรงพยากรณ์ว่าจะเกิดสุริยุปราคาในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๐  
ปีพุทธศักราช ๒๔๑๑ (หรือวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๔๑๑) เวลาตั้งแต่ ๑๐.๔๕ น. ถึง ๑๑.๓๐ น.  
และจะสามารถมองเห็นได้ชัดเจนที่บริเวณหว่ากอ เขตจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งพระองค์ได้เสด็จ  
ไปพักแรม ณ บริเวณดังกล่าวด้วยเพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคา โดยมีชาวต่างประเทศที่ทราบข่าว  
เช่น เซอร์แฮร์รี ออก เจ้าเมืองสิงคโปร์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่ในทางอื่น  
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น ยกเว้นหากมีเหตุเปลี่ยนแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

และคณะกรรมการชาวฝรั่งเศส ร่วมโดยเสด็จด้วยและการณ์ก็เป็นไปตามที่ทรงคำนวณไว้อย่าง  
แม่นยำ นับเป็นนักดาราศาสตร์คนแรกของไทย (ซึ่งปัจจุบันนี้ทางราชการได้กำหนดเอาวันที่ ๑๘  
สิงหาคมนี้เป็นวันนักวิทยาศาสตร์ไทย เพื่อเป็นการระลึกถึงพระปรีชาญาณของพระองค์) แต่  
การเสด็จครั้งนี้ทำให้ทรงประชวรด้วยโรคไข้จับสั่นอย่างแรงจนเป็นเหตุให้สวรรคตในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ เมื่อเกิดดาวหางปรากฏให้ประชาชนเห็นในปีระกา พุทธศักราช ๒๔๐๓  
ทำให้ประชาชนตื่นกลัวโจษขานกันไปต่าง ๆ นานาในทางร้าย พระองค์ก็ได้ทรงพระกรุณา  
มีประกาศออกมาอธิบายให้ประชาชนเข้าใจถึงธรรมชาติของสุริยจักรวาลเพื่อมิให้ประชาชน  
ตื่นตระหนก กับทรงแนะนำอุบายต่าง ๆ เพื่อเป็นการป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่ประชาชนตื่นกลัว  
เช่น หากเกรงว่าปีนั้นจะเกิดความแห้งแล้งก็รีบปลูกข้าวเบตังแต่ต้นฤดูหรือหากเกิดกลัวไข้ทรพิษ  
ระบาดก็ให้ประชาชนรีบไปรับการปลูกฝี และรู้จักการรักษาความสะอาดของบ้านที่อยู่อาศัยเพื่อ  
ป้องกันเชื้อโรค เป็นต้น

**ประเพณี วัฒนธรรมและวรรณคดี** จากการศึกษาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ทรงเข้าใจในความต้องการของประชาชนว่าต้องการที่จะเข้าเฝ้าเพื่อชมพระบารมีอย่างใกล้ชิดและ  
เปิดเผย เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วจึงทรงให้ยกเลิกพิธีการกีดกันห้ามประชาชนเข้าเฝ้าหรือ  
จ้องมองพระเจ้าแผ่นดิน โดยยกเลิกการบังคับให้ประชาชนปิดประตูหน้าต่างสองข้างทางที่  
เสด็จผ่าน และโปรดฯ ให้ประชาชนออกมาเฝ้าโดยทั่วถึง กับทรงพระราชทานพระบรม  
ราชานุญาตให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์กับพระหัตถ์ได้อีกด้วย

นอกจากนั้นยังทรงเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติได้เข้าเฝ้าในมหาสมาคมเนื่องในงาน  
พระราชพิธีต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่กระทำพระราชพิธีราชาภิเษก เป็นต้นมา

**ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ** เมื่อเริ่มต้นรัชกาลที่ ๔ เหตุการณ์กับต่างประเทศ  
ก็เป็นไปตามที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงตรัสไว้ก่อนสวรรคตว่า “การศึกษา  
สงครามข้างญวนและพม่า นั้น เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่  
แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเราที่ควรคิดจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไป  
ทีเดียว” โดยที่ในสมัยนั้นประเทศมหาอำนาจใช้สิทธิล่าอาณานิคมในทวีปอาฟริกาและเอเชีย  
โดยอาศัยวิธีการทางการทูตเข้ามาเจรจาขอทำสัญญา ซึ่งมหาอำนาจเหล่านั้นจะได้รับ  
ผลประโยชน์มากมายและถ้าหากประเทศด้อยความเจริญกว่าไม่ยอม ประเทศมหาอำนาจก็จะใช้  
กำลังบังคับให้ยอมปฏิบัติตาม ซึ่งก็กระทำแก่ประเทศทางภาคพื้นเอเชียหลายประเทศสำเร็จมาแล้ว  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประมาณสถานการณ์และกำลังของประเทศได้อย่าง  
ถูกต้อง จึงทรงยอมผ่อนปรนติดต่อกับประเทศตะวันตก และทรงใช้นโยบายทางการทูต

ยอมเสียผลประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อรักษาเอกราชของประเทศโดยทรงยินยอมทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกเหล่านั้น

ประเทศทางตะวันตกประเทศแรกที่รัชกาลที่ ๔ ทรงยินยอมในการทำสัญญาทางพระราชไมตรี คือ ประเทศอังกฤษ โดยสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระบรมราชินีแห่งอังกฤษ ได้ส่งผู้สำเร็จราชการประจำเกาะฮ่องกง ชื่อ เซอร์ จอห์น เบาริง พร้อมเครื่องราชบรรณาการ เข้ามาขอเจริญทางพระราชไมตรีด้วย ในปีพุทธศักราช ๒๓๕๘ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ๔ ปี ซึ่งรัชกาลที่ ๔ ก็ทรงโปรดให้จัดการต้อนรับคณะทูตจากอังกฤษ อย่างสมเกียรติ

สนธิสัญญาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระนามกับประเทศอังกฤษ ครั้งนี้ คือ สนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างไทยกับอังกฤษ พุทธศักราช ๒๓๕๘ หรือที่เรียกกันสั้น ๆ ทั่วไปว่า สนธิสัญญาเบาริง ซึ่งทำให้ไทยเสียเปรียบแก่ประเทศอังกฤษอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ไทยต้องยอมรับอำนาจศาลกงสุล และการใช้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับอังกฤษ ซึ่งหมายถึงสิทธิพิเศษที่คนในบังคับของอังกฤษ ซึ่งหมายถึงสิทธิพิเศษที่คนในบังคับของอังกฤษ (อาจเป็นคนไทยที่เป็นลูกจ้างในสังกัดของชาวอังกฤษหรือชาวอังกฤษก็ได้) ไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองของไทยที่ตนพำนักอยู่ แต่ให้ไปปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศอังกฤษ และขึ้นตรงต่อศาลกงสุลอังกฤษทั้งนี้ เพราะอ้างว่ากำหนดหมายไทยยังล้าสมัย และไม่รัดกุมเพียงพอ
๒. ในการติดต่อค้าขายกันนั้น ไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาดของพระคลังเป็นการค้าเสรี และสามารถเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ ๓ สำหรับภาษีขาออกเก็บได้ตามพิกัดที่แนบท้ายสนธิสัญญาเท่านั้น
๓. ไม่มีการกำหนดอายุการบังคับใช้สนธิสัญญา และการแก้ไขสนธิสัญญาจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สัญญาทั้ง ๒ ฝ่าย

ต่อมาไม่นานนัก สหรัฐอเมริกาในสมัยนายพลแจ็กสัน เป็นประธานาธิบดีได้ส่งนายเซนต์ฮาริส เข้ามาขอทำสัญญาการค้าตามแบบอย่างอังกฤษ ซึ่งไทยเราก็ต้องยินยอมโดยดี นอกจากนี้ไทยยังต้องทำสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันนี้กับฝรั่งเศส โปรตุเกส เยอรมัน อิตาลี และประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวีย เช่น เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม สวีเดนและนอร์เวย์ ซึ่งนับได้ว่าในรัชกาลที่ ๔ นี้ ไทยได้เปิดการค้าติดต่อกับต่างประเทศมากกว่าที่ผ่าน ๆ มา

อย่างไรก็ตาม การที่ไทยยอมทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศตะวันตกนี้ก็ได้ออกสารสั่งเป็นเอกสารที่ส่งมอบไว้แก่ผู้รับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ก่อให้เกิดข้อดีกับประเทศไทยอยู่บ้างกล่าวคือ

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

๑. ทำให้เราสามารถรักษาความเป็นเอกราชของประเทศอยู่ได้ตลอดมา
๒. การยกเลิกระบบการค้าผูกขาดมาเป็นการค้าเสรี ทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว
๓. การติดต่อกับต่างประเทศ ทำให้ไทยได้รับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกเข้ามาปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ของบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศในหลาย ๆ ประการ

(หมายเหตุ : ข้อเสียเปรียบดังกล่าวแล้วได้ถูกแก้ไขในรัชกาลที่ ๖ คือเมื่อรัชกาลที่ ๖ ทรงตัดสินพระทัยประกาศสงครามเป็นฝ่ายข้างสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำให้ไทยได้รับการยกย่องให้มีฐานะและสิทธิเท่าเทียมกับประเทศสัมพันธมิตรทั้งหลาย และได้เข้าร่วมการประชุมสันติภาพที่ฝรั่งเศส ซึ่งการได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสันนิบาตชาติ หรือองค์การสหประชาชาติ ในปัจจุบัน ทำให้เยอรมัน ออสเตรียและฮังการีต้องยอมยกเลิกสนธิสัญญาที่ผูกมัดกับไทยในเรื่องอำนาจศาล และภาษีศุลกากร ตลอดจนเป็นโอกาสให้ไทยเรียกร้องขอแก้ไขข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมเหล่านี้กับประเทศอื่น ๆ ได้ในเวลาต่อมา)

นอกจากนี้แล้ว ในรัชกาลที่ ๕ นี้ ประเทศไทยได้มีการส่งคณะทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษเป็นการตอบแทนเป็นครั้งแรกในปีพุทธศักราช ๒๔๐๐ โดยสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย พระบรมราชินีอังกฤษได้ส่งเรือรบมารับคณะทูตเดินทางไปและกลับ ซึ่งคณะทูตไทยที่ได้เดินทางไปในครั้งนี้ ประกอบด้วย

- พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูต
- เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นอุปทูต
- จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (ด้วง) เป็นตรีทูต
- หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) เป็นล่าม
- จมื่นราชามาตย์ (ท้วม บุนนาค) เป็นผู้กำกับเครื่องราชบรรณาการ
- นายพิจารณ์ สรรพกิจ (ทองอยู่ กัลยาณมิตร) เป็นผู้กำกับเครื่องราชบรรณาการ
- ขุนจงเจนทะเล เป็นล่ามของราชทูต
- นายโนรี เป็นล่ามของอุปทูต
- ขุนปรีชาชาญสมุทร เป็นล่ามของตรีทูต
- นายปริบาล บรรยงก์ เป็นเสมียนของราชทูต
- นายเทศ บุนนาค ขอร่วมเดินทางไปศึกษา ณ อังกฤษ
- นายทศ บุนนาค ขอร่วมเดินทางไปศึกษา ณ อังกฤษ

เอกและยังมีเสมียนของตรีทูตซึ่งไม่ทราบชื่อแน่ชัดและนายแพทย์และพนักงานในตำแหน่งอื่น ๆ อีกรวมทั้งสิ้น ๒๗ คนร่วมเดินทางไปกับคณะทูตนี้ด้วย เจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ในปีพุทธศักราช ๒๔๐๓ ไทยได้ทำการส่งคณะทูตอีกชุดหนึ่งไปยังประเทศฝรั่งเศส ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ โดยมีพระยาศรีพิพัฒน์ เป็นราชทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นอุปทูต และพระณรงค์วิจิตรเป็นตรีทูต พร้อมกับบุคคลอื่น ๆ ในคณะทูตอีกหลายคน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดารวม ๘๒ พระองค์ และเสด็จสู่สวรรคาลัยเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ ด้วยพระโรคไข้จับสั่น หลังจากเสด็จกลับจากการไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ได้ ๑๐ วัน สิริพระชนมายุได้ ๖๔ พรรษา รวมเวลาที่ทรงปกครองเป็นเวลา ๑๗ ปีเศษ



**พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔**

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๔

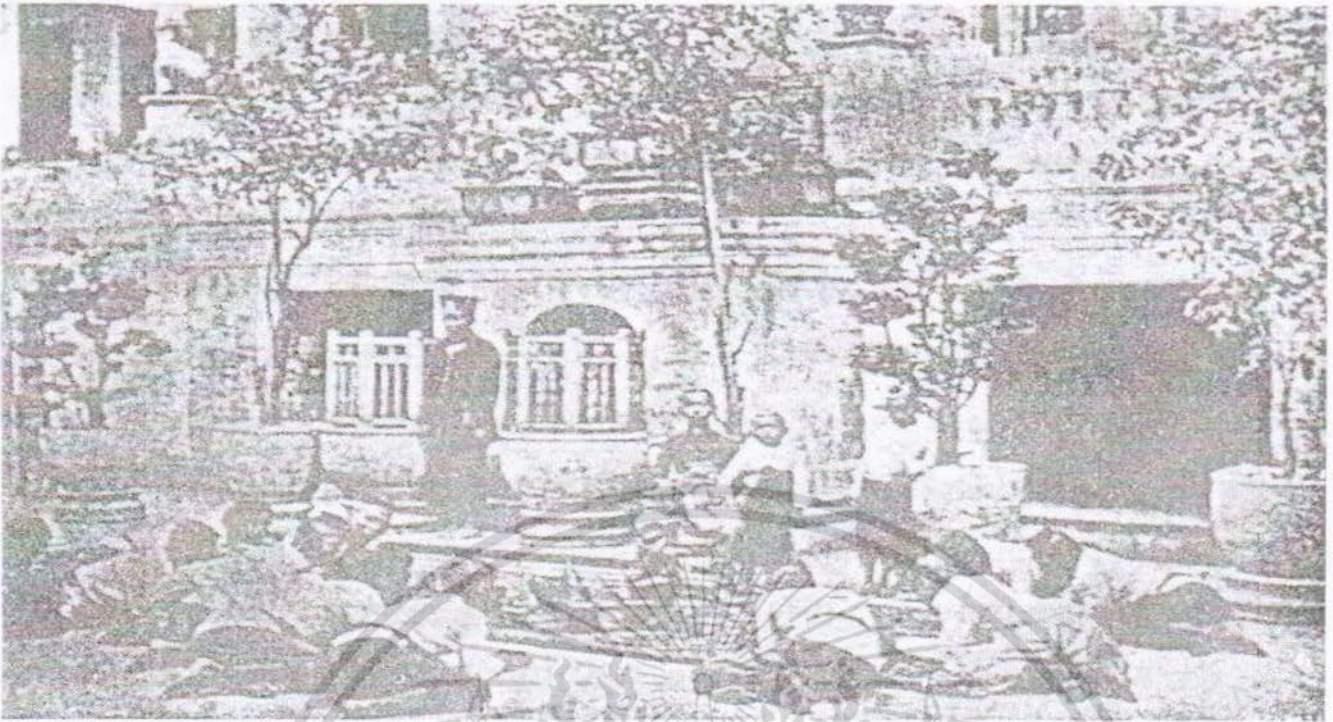
สมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินี มีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าหญิงรำเพยเป็นพระราชมาตามหัยกาเธอกรมหมื่นมามาตยาพิทักษ์ (พระองค์เจ้าศิริวงศ์ในรัชกาลที่ ๓) และพระชนนีน้อย ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๗๗ เหตุที่ได้พระนามว่า “รำเพย” เพราะทรงถวายเป็นงานศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช เป็นที่ต้องพระราชหฤทัย

สมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินี ต้องเสด็จเข้าไปประทับในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่ยังพระเยาว์ เนื่องจากพระชนกชนนีสิ้นพระชนม์ระยะแรกอยู่ในอภิบาลของ สมเด็จพระปิตุจฉา (อา) คือสมเด็จพระเจ้าบรมมโหยิกาเธอ กรมพระยาสุดาร์ตประยูร ณ พระตำหนักตึก ซึ่งเป็นพระตำหนักเดิมของกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย ต่อมาทรงย้ายไปประทับกับ พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสถรรฐุดา (พระองค์เจ้าหญิงบุตรี) เพื่อทรงศึกษาอักขรวิธีและ พระราชประเพณี ณ พระตำหนักต้นจ่าปี จนถึงในรัชกาลของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จกลับมาประทับ ณ พระตำหนักตึกตามเดิม

ต่อมาได้เป็นพระราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและทรงได้รับพระราชทาน สมมตยาภิเษกในพุทธศักราช ๒๓๙๕ พระนามว่า พระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๘ พรรษา ประทับ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ต่อมาเสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักในหมู่พระราชมณเฑียรแห่งใหม่ในสวนขวา



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามแก้ไขตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้  
**พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทรา มาตย์ พระบรมราชินี**



พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระราชโอรสในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงฉายพระรูปร่วมกับ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ พระอนุชา ที่หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมองค์เก่าใน พระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี มีพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งสิ้น ๔ พระองค์

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ประสูติเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๓๙๖ ต่อมาได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑล โสภณภควดี ประสูติเมื่อ ๒๔ เมษายน ๒๓๙๘ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าต่างกรม พระนามว่า กรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์ สิ้นพระชนม์เมื่อมีพระชนมายุ ๑๐ พรรษา
๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัสมิ์ ประสูติเมื่อ ๑๓ มกราคม ๒๓๙๙ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าต่างกรมพระนามว่า กรมพระจักรพรรดิพงษ์ เป็นต้นราชสกุลจักรพันธุ์ สิ้นพระชนม์เมื่อ ๑๑ เมษายน ๒๔๔๓
๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์ ประสูติเมื่อ ๑๑ มกราคม ๒๔๐๒ ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นจอมพลสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงศักดินา ๑๐๐,๐๐๐ เป็นพระอิสริยยศกิติพิเศษเสมอด้วย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับกรใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า สมเด็จพระมหาอุปราช เสด็จทิวงคตเมื่อ ๑๓ มิถุนายน ๒๔๗๑

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินี ทรงมีพระอุปนิสัยสงบเสงี่ยมเพียบพร้อมด้วย  
คุณสมบัติของกุลสตรี จึงทรงเป็นสมเด็จพระอัครมเหสีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ทรงสนิทเสน่หาอย่างยิ่ง เมื่อทรงกล่าวถึงสมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินี ก็ทรงเรียก  
พระนามเดิมอย่างสั้น ๆ ว่า “แม่เพย”

สมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินี ทรงมีพระพลานามัยไม่ค่อยแข็งแรง ตั้งแต่  
พุทธศักราช ๒๓๘๘ อาการประชวรเริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนหลังจากประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกยา  
เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์แม้จะมีอาการประชวรแต่มิได้ทรงแสดงให้เห็นว่าได้รับทุกข์เวทนา  
ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นปกติทุกประการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้จัดหาแพทย์  
ที่มีชื่อทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณ ผลัดเปลี่ยนกันเข้าถวายการรักษา แต่ก็เพียงทุเลาพระอาการ  
ได้เป็นครั้งคราวเท่านั้น จนพระอาการทรุดหนักลง และเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๘ กันยายน  
พุทธศักราช ๒๔๐๔ ขณะนั้นพระชนมพรรษาได้เพียง ๒๘ พรรษา ทรงรับราชการใน  
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียง ๑๐ ปี

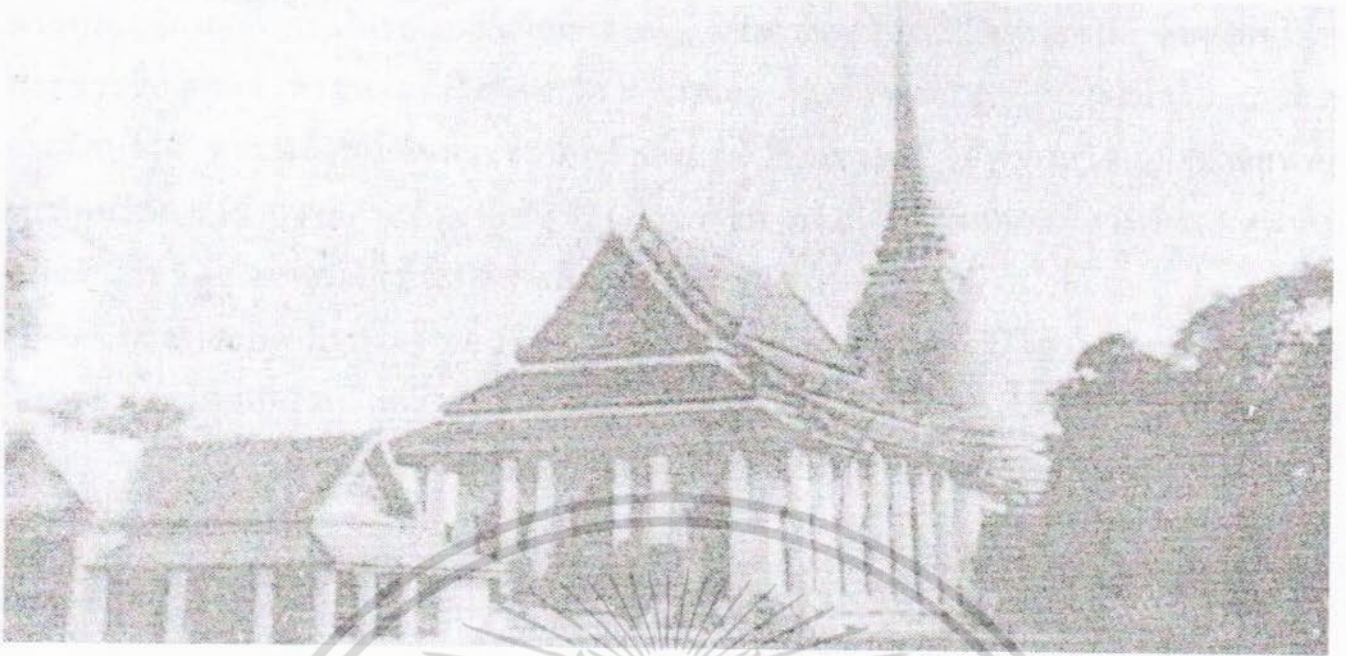
ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระราชโอรส  
พระองค์ใหญ่ ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ  
สถาปนาเฉลิมพระนามพระอัฐิในฐานะสมเด็จพระบรมราชินี พันปีหลวง เป็น กรมสมเด็จพระ  
เทพศิรินทรา มาตย์ ในรัชกาลที่ ๖ ได้เฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระเทพศิรินทรา  
พระบรมราชินี

นอกจากสถาปนาเฉลิมพระนามพระอัฐิแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้  
ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามเพื่ออุทิศพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติ  
สมเด็จพระเทพศิรินทรา พระบรมราชินีโดยพระราชทานนามว่า วัดเทพศิรินทราวาส ตามพระนาม  
สมเด็จพระบรมราชชนนี

พระประสูติกาลเป็นพระราชโอรส แต่อีกไม่กี่ชั่วโมงต่อมาพระราชโอรสก็สิ้นพระชนม์  
จากนั้นพระอาการประชวรของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีก็ทรุดหนักจนแพทย์หลวงไม่  
สามารถถวายการรักษาได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้หมอบรัดเลย์  
นายแพทย์ชาวอเมริกันเข้าถวายการรักษาแบบฝรั่ง แต่พระอาการก็ไม่ดีขึ้น จนเมื่อวันที่ ๑๐  
ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๘๕ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีก็สิ้นพระชนม์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระเมรุพระศพ  
มีมหรสพสมโภชเป็นงานใหญ่ กับโปรดฯ ให้จัดสร้างวัดโสมนัสราชวรวิหารขึ้น เพื่อถวายเป็น  
พระราชกุศลแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีด้วย

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงโปรดฯ ให้สร้างเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

**สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ในรัชกาลที่ ๔**

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี มีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าหญิงโสมนัส ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๓๗๗ ทรงเป็นพระธิดาของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงโสมนัสประสูติได้เพียง ๑ เดือน พระบิดาก็สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเมตตาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง ภายใต้การดูแลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนอัปสรสุดาเทพ ซึ่งเป็นพระปิตุจฉา จนเมื่อพระชนม์อายุได้ ๑๒ พรรษา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็น พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมรสกับพระองค์หญิงโสมนัสวัฒนาวดี ขึ้นเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๓๙๔ ซึ่งขณะนั้นพระองค์หญิงทรงมีพระชนมายุได้ ๑๘ พรรษา แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระนามาภิไธยว่า สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี นับเป็นพระมเหสีพระองค์แรกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีทรงดำรงตำแหน่งพระมเหสีได้เพียงปีเศษ ก็ทรงประชวรเป็นพระยอดภายในพระนาภี โดยเมื่อเริ่มทรงประชวรทรงมีพระครรภ์ได้ ๖ เดือน แพทย์หลวงได้ถวายการรักษาแต่พระอาการก็ไม่ทรงทุเลาอันเมื่อทรงพระครรภ์ได้ ๘ เดือน ก็ทรง

พระประสูติกาลเป็นพระโอรส แต่อีกไม่กี่ชั่วโมงต่อมาพระราชโอรสก็สิ้นพระชนม์ จากนั้นอาการประชวรของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีก็ทรุดหนักลงจนแพทย์หลวงไม่สามารถถวายการรักษาได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้หมอบรัดเลย์ นายแพทย์ชาวอเมริกันฯ เข้าถวายการรักษาแบบฝรั่ง แต่พระอาการก็ไม่ดีขึ้น จนเมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๕๕ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีก็สิ้นพระชนม์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระเมรุพระศพ มีมหรสพสมโภชเป็นงานใหญ่ กับโปรดฯ ให้จัดสร้างวัดโสมนัสราชวรวิหารขึ้น เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี



วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงโปรดฯ ให้สร้างเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแก่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้